LATVIEŠU IZCELSMES LIETUVAS ARHITEKTA UN INŽENIERA KĀRĻA REISONA (1894–1981) DARBĪBA (1930–1981) KAUNĀ, PANEVĒŽĀ UN ADELAIDĀ

SIGITS VLADS SALADŽINSKS

Lietuvas Inženiergrafikas un ģeometrijas biedrība

KRISTINA VAISVALAVIČIENE*

Kaunas Vītauta Dižā Universitāte

Kopsavilkums. Raksts iepazīstina ar latviešu izcelsmes Lietuvas arhitekta un inženiera Kārļa Reisona (*Karolis Reisonas*; 1894–1981) profesionālo darbību mūža otrajā pusē – no 1930. gada Kauņā, Panevėžā un Adelaidā – un viņa darbu nozīmi Lietuvas arhitektūras vēsturē. K. Reisons bija viens no spilgtākajiem 20. gadsimta starpkaru perioda Lietuvas modernās arhitektūras radītājiem, kopā ar citiem slaveniem Lietuvas arhitektiem veidoja īpašo starpkaru perioda Kauņas modernās arhitektūras stilu. K. Reisons ir reprezentatīvu celtnu Šauļos, Kauņā un citās Lietuvas pilsētās, kā arī Rīgā un Adelaidā autors vai līdzautors. Arhitekts un inženieris K. Reisons strādāja par Šauļu pilsētas inženieri un pašvaldības Būvniecības nodaļas vadītāju (1922–1930), Šauļu arodskolas direktoru (1926), Lietuvas Lauksaimniecības kameras konsultantu (1927–1928), Kauņas pašvaldības Būvniecības nodaļas vadītāju (1930–1938), Panevėžas inženieri (1940) un birģermeistaru (1941–1944). No 1949. gada Reisonu ģimene dzīvoja Adelaidā, Austrālijā.

Pēc viņa projektiem Lietuvā uzcelti trīs neatkarības pieminekļi – Šauļu Neatkarības piemineklis, Kauņas Brīvības pieminekļa postaments un Kauņas Romas katoļu Kristus Augšāmcelšanās baznīca. 14 no viņa projektētām celtnēm Kauņā un Šauļos ir iekļautas Lietuvas nekustamo kultūras vērtību sarakstā. Agrīniem K. Reisona projektiem raksturīgs historisms, eklektisma elementi, «ķieģeļu stils», vēlākie projekti iezīmējas ar modernismam raksturīgu askētisko racionalismu, funkcionālismu, piemērošanos pie pilsētbūvnieciskā un kultūrvēsturiskā konteksta.

* Korespondējošais autors.

E-pasts: kristina.vaisvalaviciene@vdu.lt

Atslēgas vārdi: Kārlis Reisons, Lietuvas arhitektūra, Kauņa, Panevėža, Adelaida.

Ievads

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar Latvijā dzimušā Lietuvas arhitekta un inženiera Kārļa Reisona profesionālo darbību no 1930. gada jūnija, kad viņš sāka strādāt Kauņā. Tas ir zinātniskā raksta «Latviešu izcelsmes Lietuvas arhitekts un inženieris Kārlis Reisons (1894–1981) un viņa profesionālā darbība Šauļos», kas publicēts Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) Inženierzinātņu vēstures pētniecības centra (IVPC) zinātniskajos rakstos (2018/2), turpinājums.

Šis raksts iepazīstina ar K. Reisona darbību mūža otrajā pusē, sākot no 1930. gada vasaras, kad latviešu izcelsmes lietuviešu arhitekts un inženieris pārcēlās uz Kauņu. Kauņas ainavu grūti iedomāties bez viņa projektētās Kristus Augšāmcelšanās baznīcas zvanu torņa vertikāles, kas ir redzama no visām pilsētas pusēm. Tā ir Romas katoļu baznīca, kas 20. gadsimta starpkaru periodā tika celta kā tautas augšāmcelšanās simbols. Kad Lietuva atguva neatkarību, baznīca tika atdota ticīgajiem. Ja K. Reisona daiļradē šis projekts būtu bijis vienīgais, viņa vārds tik un tā būtu saglabājies Kauņas un Lietuvas arhitektūras vēsturē.

K. Reisons bija viens no spilgtākajiem starpkaru perioda arhitektiem Lietuvā. Viņa darbu pētišana un popularizēšana šobrīd ir īpaši aktuāla, jo pēdējos gados Lietuvā tiek sperti nopietni soļi, lai starpkaru perioda Kauņas modernā arhitektūra tiktu iekļauta *UNESCO* pasaules mantojuma sarakstā [1]. Septiņi no šī stila objektiem Kauņā ir uzcelti pēc K. Reisona projektiem, 14 no viņa projektētajām celtnēm Lietuvā ir iekļautas Lietuvas nekustamo kultūras vērtību sarakstā.

Kauņa – modernā Lietuvas pagaidu galvaspilsēta

Pēc aktīva administratīvā un radošā darba Šauļos K. Reisons pārcēlās uz Lietuvas pagaidu galvaspilsētu Kauņu. Apmēram 20 gadu Viļņa un Lietuvas austrumu daļa bija anektētas, tajā laikā Kauņa kļuva par Lietuvas administratīvo centru un sāka strauji attīstīties. K. Reisons par Kauņas pilsētas Būvniecības nodaļas vadītāju tika iecelts 1930. gada 1. jūnijā un šajā amatā nostrādāja līdz 1938. gada februārim.

Kauņas periods bija visražīgākais arhitekta biogrāfijā – šeit viņam pavērās plašas iespējas, svarīgu objektu pasūtījumi, veicās konkursos, šeit viņa daiļradē iezīmējās funkcionālisma virziens. 1930. gadā, saņemis Romas pāvesta atļauju (dispensu), viņš apprecēja lietuvieti Eleni Butnevičūti [2], Kauņa ir arī abu Reisona bērnu – meitas Renatas (dz. 1931) un dēla Irvja (dz. 1934) dzimtā pilsēta.

Projektus Kauņai K. Reisons sāka izstrādāt, jau dzīvojot Šauļos. Viens no pirmajiem darbiem – kopā ar inženieri Grigoriju Gumeņuku (*Grigorijus Gumeniukas*; 1892–1969) izstrādātais modernā kinoteātra «Forum» ar 700 skatītāju vietām projekts (1929–1930, *Laisvės alėja* 46a). 1928. gadā K. Reisons piedalījās izsludinātajā Kauņas Kristus Augšāmcelšanās baznīcas projektu ideju konkursā. Tam arhitekta dzīvē bija izšķiroša nozīme. Lai gan K. Reisona projekts konkursā ieņēma trešo vietu (no 15 dalībniekiem), turpināt idejas attīstīšanu tika pieaicināts tieši viņš. Pēc dažiem mēģinājumiem arhitekts komisijai prezentēja iespaidīgu projektu, kas atgādināja slavenu Lietuvas mākslinieku Mikolaja Konstantīna Čurļoņa (*Mikalojus Konstantinas Čiurlionis*; 1875–1911) vai Kaža Šimoņa (*Kazys Šimonis*; 1887–1978) gleznu inspirācijas [3] un ar saviem mājieniem tiecās pārsteigt visu Eiropu. Informācija par nodomāto baznīcas būvniecību tika izplatīta arī Latvijā.

1. attēls. Kristus augšāmcelšanās baznīcas projekts (1929) [4].

2. attēls. Kristus Augšāmcelšanās baznīca Kauņā (2018) [5].

1929. gadā avīzēs «Lauku Doma» un «Vērotājs» tika rakstīts, ka tā būšot «viena no skaistākām celtnēm Baltijas valstīs» un «Kauņai piedos tādu pat nozīmi kā Eifeļa tornis Parīzē vai lielā katedrāle Ķelnē». Tika ziņots, ka «baznīca būs 83 metrus augsta, un torņa galā 7 metrus augsta Kristus statuja. Celtnē īpatnējā gotiskā stilā ar lietuvju ornamentiem» un tajā ietilpšot līdz 6000 cilvēku [6]. Rakstā tika norādīts tikai projekta autora uzvārds, neminot, ka viņš ir latviešu tautības. Turpretim Lietuvā šis fakts diemžēl kļuva par diezgan sāpīgu arhitekta kritiķu argumentu. Tā laika mākslas vēsturniece Halina Kairukštīte-Jaciņiene (*Halina Kairukštytė-Jacienė*; 1896–1984) rakstīja, ka svešzemnieka izstrādātā projekta izvēle «ievaino lietuviešu tautiskās ambīcijas un mākslinieku

patmīlību». Projektā kritiķe saskatīja ne tikai «lietuviskuma koncepcijas» un mākslinieciskās kvalitātes trūkumu, bet arī «nepareizo» arhitekta konfesiju, kļūdaini viņu nosaucot par reformātu, viņa apgalvoja, ka viņš neesot derīgs cilvēks priekš «Lietuvas katoļu baznīcas būvēšanas» [7].

Vienus pārsteidzis, citus sakaitinājis, projekts stimulēja sabiedrības iztēli. Sākumā komisija to apstiprināja, taču drīz atcēla, kad noskaidrojās, ka tādas baznīcas būvniecība Lietuvai būtu maksājusi pārāk dārgi. Neskatoties uz to, arhitekts nenolaida rokas un 1932. gadā iesniedza jaunu dievnama projektu. 1933. gadā vecākais būvniecības inspektors to apstiprināja, un 1934. gadā sākās būvniecība [8].

Līdzekļus šīs baznīcas celšanai ziedoja tauta. Ziņojumi par jauno celtni parādījās arī Latvijas presē. 1936. gada speciālziņojumā no Kauņas tika rakstīts, ka «projektā harmonizēti apvienots modernais stils ar baznīcas stilu un pieminekļa garu». Rakstā izskanēja arī lepnums par arhitekta tautību: «.. Šī celtnē būs viena no grandiozākām Baltijas valšņu¹ celtnēm, un tās autors ir inž. Reisons, latviešu tautības» [9]. Tāda satura informācija bija politiski parocīga Lietuvas un Latvijas tuvināšanās ideju popularizēšanai.

K. Reisons ir vienīgais oficiālais Augšāmcelšanās baznīcas projekta autors, taču iespējams, ka celtnes mākslinieciskās idejas izstrādāšanā neoficiāli varēja līdzēt arī viņa kolēģis arhitekts Vladimirs Dubņeckis (*Vladimiras Dubneckis*; 1888–1932). Tādu hipotēzi nesen izvirzīja monogrāfijas par V. Dubņeckā daiļradi autore mākslas zinātnieci doktore Lina Preišegalavičiene (*Lina Preišegalavičienē*). Lai arī pats V. Dubņeckis baznīcas projektu konkursā nepiedalījās, taču, kā apgalvo monogrāfijas autore, spriežot pēc jaunatrastām arhitekta skicēm, pašreizējais baznīcas projekts ir neapšaubāms šo divu arhitektu sadarbības rezultāts. Ir zināms, ka tāda labprātīga radoša sadarbība V. Dubņeckim ir bijusi arī ar citiem Kauņas arhitektiem [10].

Kristus Augšāmcelšanās baznīca ir trīsjomu bazilikas tipa celtnē ar taisnstūra plānojumu un plakanu jumtu. Centrālais joms ir 30 metru augsts, sānu – 18 metru. Baznīcas jumta horizontāles un no taisnstūra pakāpieniem veidoto galvenās fasādes siluetu pasvītro ritmiskās šauru logu un 70 metrus augsta zvanu torņa ar krustu vertikāles. Celtnes monumentalitāti spēcina arī tai izvēlētā vieta – baznīcu uzcēla uz augsta Nemunas ielejas krasta, ko aizsedz citu ēku fasādes, tāpēc no pilsētas centra baznīca šķiet vēl lielāka, nekā tā ir realitātē. Iespējams, ka tieši šādu celtnes formu, kas pauž lielas tautas ambīcijas, tās autoram varēja iedvesmot monumentālās arhitektūras tendences, kas Lietuvu sasniedza no Rietumiem. Šķirstot tā laika presi, ieraugām šīs baznīcas silueta līdzību ar Ņujorkas jaunajiem debesskrāpjiem, kuru fotoattēli, sākot no 1928. gada, tika bieži publicēti avīzē «*Naujas Žodis*» («Jauns Vārds») [11; 12] un citos Lietuvas izdevumos.

Latviešu izcelsmes
Lietuvas arhitekta
un inženiera
Kārļa Reisona
(1894–1981)
darbība
(1930–1981)
Kauņā, Panevēžā
un Adelaidā

¹ valstu

3. attēls. Debesskrāpis Amerikā (1928) [13].

Lietuvieši apbrīvoja amerikāņus, debesskrāpi tika dēvēti par progresu pieminekļiem, ideālizētais to tēls sajūsmināja modernās pilsētas vīzijas veidotājus. 20. gadsimta 30. gadu beigās pilsētas valde pat aizliedza bez atsevišķas atļaujas būvēt celtnes, kas būtu augstākas par sešiem stāviem, lai tās nekonkurētu ar svarīgākajām simboliskajām pilsētas dominantēm [14]. 20. gadsimta 30. gados arī Latvijā runāja, ka «Baltijas valstis piedzīvo monumentālu celtnu radīšanas laikmetu» [15], bet 1939. gadā Rīgas arhitektūras izstādē prezentētu projektu autoru tendence «parādīties citus pārspējošos torņu augstumos», tika asi kritizēta [16].

Arhitektūras vēsturniece J. Kančiene uzskata, ka «baznīcas projekts atspoguļo jaunu laikmetu – tā estētiskos ideālus, būvniecības tehnoloģijas iespējas» [17]. Baznīca tika uzcelta uz 900 dzelzsbetona pāļiem [18], kas tika iedzīti «peldošas» smilts gruntī. Ir zināms, ka par šo būvniecības tehnoloģiju K. Reisonam bija nodoms izdot mācību grāmatu [19]. Būvniecības tehnisko uzraudzību veica pats projekta autors. Darbi turpinājās līdz pat 1940. gada jūnijam, kad tos pārtrauca padomju okupācija un pēc tam – Otrais pasaules karš. Pēc kara celtni tika nacionalizēta, renovēta, sadalīta vairākos stāvos un piemērota radiorūpnīcas vajadzībām. Ticīgajiem baznīcu atdeva tikai 1989. gadā. Tās atjaunošana prasīja lielas speciālistu un sabiedrības pūles. Baznīca otrreiz konsekrēta 2004. gadā.

Augšāmcelšanās baznīcas galvenajai fasādei ir stilistiskas līdzības ar citām K. Reisona projektētām sakrālām celtnēm. Līdzīgā modernās arhitektūras stilā uzbūvēta arī Kauņas Evaņģēliskā reformātu baznīca (1937, *E. Ožeškienēs gatvē* 41), kas bieži tiek dēvēta par «mazo Augšāmcelšanās baznīcu».

Līdz Otrajam pasaules karam baznīcas būvniecība netika pabeigta, padomju gados tā piedzīvoja renovāciju, bija pārvērsta par noliktavu, izmantota dažādām pilsētas vajadzībām un līdz šim reformātu draudzei atgriezta tikai daļēji, celtni joprojām pietrūkst torņa virsotnes.

4. attēls. Kaunas Evāņģēlisko reformātu baznīca: a) Atklātne «Evangelikų-reformatų bažnyčia statoma Kaune». Miškinis, A., Morkūnas, K. Kauno atvirukai. 1918–1940 [20].

5. attēls. Kristus Karaļa baznīca Rīgā (2018) [21].

Latviešu izcelsmes
Lietuvas arhitekta
un inženiera
Kārļa Reisona
(1894–1981)
darbība
(1930–1981)
Kaunā, Panevēžā
un Adelaidā

Pie šo modernās arhitektūras sakrālo ēku grupas var pieskaitīt arī Kristus Karaļa baznīcu Rīgā (1934–1935, Meža prospektā 86) – līdz šim vienīgo zināmo K. Reisona projektu dzimtajā Latvijā.

Lietuvā ir izplatījusies kļūdaina informācija par to, ka šis Romas katoļu baznīcas projekts, ko K. Reisons izstrādāja kopā ar slaveno Latvijas arhitektu Indriķi Blankenburgu (1887–1944), netika realizēts [22; 23]. Kļūda varēja ieviesties tāpēc, ka sākotnēji informācija tika meklēta par Sv. Jāzepa baznīcu, jo nebija zināms, ka pēc baznīcas projekta izstrādāšanas mainījās tai paredzētā zemesgabala vieta un draudze. Sākumā to domāja būvēt Sv. Jāzepa draudzē, taču 1930. gadā baznīcai tika piešķirts cits gruntsgabals, bet 1937. gadā tās sākotnējais nosaukums nomainīts uz Kristus Karaļa baznīcu. Lai gan baznīcas būvēšanas laikā bijušas dažādas neveiksmes (slikti veikti baznīcas pamatu betonēšanas darbi) un projekta korekcijas (inženieris A. Strazdiņš), tās liktenis nebija tik dramatisks, kā jau minētajām Kaunas baznīcām. 1943. gadā tā tika konsekrēta un darbojas līdz šim. Otrā pasaules kara laikā Latvijas presē jaunas Romas katoļu baznīcas atvēršana tika pielīdzināta gandrīz vai brīnumam [24]. 20. gadsimta 60. gados baznīcu renovēja (piebūvēta kapela, rekonstruēts

interjers) [25], bet tās ārējā arhitektoniskā stilistika nemainījās, pat otrādi – kad 2003.–2004. gadā pēc oriģinālā projekta tika pabeigta baznīcas zvanu torņa būvniecība [26], baznīca ieguva tās autoru iecerēto sākotnējo siluetu.

Pēc Kauņas Kristus Augšāmcelšanās baznīcas parauga, samazinot plānu, 1937. gadā sāka celt Aknīstes Sv. Ignācija no Lojolas katoļu baznīcu (arhitekts – Pāvils Pavlovs; 1882–1977) [27]. Aknīstē baznīcu uzcēla 1940. gadā, un tā, tāpat kā Kristus Karaļa baznīca Rīgā, ir ļoti līdzīga minētajai K. Reisona projektētajai baznīcai Kauņā.

Kompozicionālā līdzība ir arī K. Reisona projektētajam Šauļu Neatkarības piemineklim un jaunā Kauņas Brīvības pieminekļa postamentam. To vajadzēja pārbūvēt, kad tika nolemts veco pieminekli, ko rotāja alegoriska Brīvības eņģeļa statuja (tēlnieks Jozs Zikars (*Juozas Zikaras*; 1881–1944), arhitekts V. Dubeneckis), pārvietot uz citu vietu. 1936. gadā K. Reisonam kā jaunās Kauņas Vītauta Dižā muzeja ēkas līdzautoram bija uzticēta blakus esošā skvēra pārkārtošana [28]. Pārvietotais un atjaunotais piemineklis harmoniski iekļāvās kopējā Vienības laukuma kontekstā, tā vertikāle ritmiski atkārtoja K. Reisona projektētā muzeja zvanu torņa vertikāli.

6. attēls. Atklātne
«Kaunas. Vytauto
Didžiojo muziejus»
(foto V. Augustins).
Miškinis, A., Morkūnas, K.
Kauno atvirukai.
1918–1940 [29].

Vēlāk to papildināja arī Kauņas Kristus Augšāmcelšanās baznīcas tornis, pacēlies virs kalna netālu no Vienības laukuma. Padomju laikā piemineklis tika nojaukts (1950), bet statuja glabājās M. K. Čurloņa muzeja fondos. 1989. gadā piemineklis atgriezās vecajā vietā (postamenta rekonstrukcijas autors arhitekts Alģimants Antans Sprindis (*Algimantas Antanas Sprindys*; 1928–2018)).

Kauņā K. Reisons realizēja ap 20 projektu. Jau minētais Vītauta Dižā muzejs, ko uzcēla reprezentatīvajā pilsētas centrā (1931–1936, *K. Donelaičio gatvė* 64), ir arhitektu grupas saskanīgas radošās sadarbības piemērs. Objekta mākslinieciskās kompozīcijas idejas autors bija V. Dubeneckis, par plāna kārtošanu atbildēja Kazimiers Kriščukaitis (*Kazimieras Kriščiukaitis*; 1870–1949). K. Reisonam tika uzticēta konstrukciju aprēķināšana un būvniecības organizēšana. Būvēšanas laikā projekts vēl tika pilnveidots. To precizēt palīdzēja Stasis Kudoks (*Stasys Kudokas*; 1898–1988), Vsevolods Kopilovs (*Vsevolodas Kopylovas*; 1902–?) un Bronūs Elsbergs (*Bronius Elsbergas*; 1901–1998) [30].

Savus arhitekta mākslinieka nodomus K. Reisons realizēja, projektēdams Zemes banku (1934–1935, *K. Donelaičio gatvė* 73), kas tika uzbūvēta blakus Vītauta Dižā muzejam ielas pretējā pusē.

7. attēls. Zemes bankas ēka Kauņā (1935) [31].

Funkcionālisma stila celtnes meistariski iekļāvās pilsētbūvnieciskajā kontekstā un noslēdza izveidotā Vienības laukuma ainavu. Jaunajā reprezentatīvajā pilsētas centrā izveidotā arhitektoniska horizontālu un vertikālu līniju spēle celtnēm piešķīra vieglumu un eleganci. Šī metode ietekmēja arī citu modernās pilsētas būvētāju iztēli un veidoja īpašu pilsētas seju.

Kauņā K. Reisons sadarbojās ar slaveno lietuviešu arhitektu, Rīgas Politehniskā institūta bijušo studentu Vītautu Landsbergi-Žemkalni (*Vytautas Landsbergis-Žemkalnis*; 1893–1993). Viņu kopējā darba auglis – Piena pārstrādātāju savienības «*Pieno centras*» biroja projekts (1932–1934, *Laisvės alėja* 55). Ēkas mākslinieciskās idejas autors bija V. Landsbergis-Žemkalnis. 1937. gadā starptautiskajā izstādē «*Exposition Internationale des Arts et des Techniques*» Parīzē projekts tika apbalvots ar Goda diplomu un medaļu.

Arhitektūrā un kultūras vēsturē ievērojamas ir arī citas arhitekta projektētās sabiedriskās un administratīvās celtnes Kauņā. Lai arī Lietuvas Lauksaimniecības kooperatīvu savienības «*Lietūkis*» biroju un dzīvojamo telpu ēkas (1930, *Vytauto prospektas* 43) priekšējā fasādē vēl var saskatīt Šauļu periodam raksturīgas eklektisma iezīmes (simetriju, dekoratīvās detaļas, arkas) [32], gala fasāde pārsteidz ar modernu un

funkcionālu projekta risinājumu, kas ļāva palielināt ēkas būvmasu un augšējos stāvos ierīkot smalkās lodžijas. Arī pats K. Reisons dzīvojis šajā mājā, par to liecina arī memoriālā plāksne pie tās (1994, tēlnieks Leons Strjoga (*Leonas Strioga*)).

Modernās arhitektūras iezīmes redzamas Lauksaimniecības kameras namā (1933–1934, *K. Donelaičio gatvė 2*) ar tipiskām *art deco* pazīmēm – noapaļotu priekšējās fasādes austrumu stūri un vertikāliem pakāpieniem sašaurinātu austrumu fasādi, kas radoši piemērota blakus esošās ieliņas likumam.

Ar sarežģītu situāciju K. Reisons sastapās Kauņas vecpilsētā, projektējot Katoļu Priesteru semināra Rektorāta celtni (1933–1934, *Rotušes aikšte 21*), un ekskluzīvu, ar kolonnām, balustrādēm un dekoratīvām vāzēm izrotātu Arhibīskapa metropolīta rezidenci (1935, *Rotušes aikšte 14a*). K. Reisona mēģinājums vēsturiski jutīgajā kontekstā iekomponēt liela apjoma celtnes mūsdienās tiek vērtētas pretrunīgi, tās kritizēja arī laikabiedri, taču tas nenozīmē, ka arhitekts ignorēja arhitektūriskas saskaņas jautājumu. Kādā intervijā par Kauņas pilsētas būvniecību viņš akcentēja, ka, projektējot jaunceltnes, ir jāievēro konteksts. Pēc viņa vārdiem «katrs arhitekts cenšas izcelties ar saviem darbiem, grib atšķirties no citiem, šī iemesla dēļ tiek bojāts ielu kopskats. Bet dažreiz arī pielāgoties blakus stāvošām celtnēm nav iespējams, jo tās neder pie tai ielai piestāvošā kopskata: ir pārāk zemas vai pārāk veclaicīgas» [33].

Ar altruistisku rīcību K. Reisons izcēlās, bez atlīdzības projektēdams Sv. Vincenta no Paulas biedrības veco ļaužu patversmi, kas kļuva slavena ne tikai tāpēc, ka tā bija pirmā modernā sociālās aprūpes iestāde Lietuvas Republikā, bet arī tāpēc, ka Otrā pasaules kara laikā tajā bija apmetusies slepenā Lietuvas atbrīvošanas komiteja, kas 1941. gadā noorganizēja sacelšanos pret nacistiem.

Gandrīz visas K. Reisona projektētās daudzdzīvokļu vai privātmājas saistītas ar tā laika Kauņas inteliģenci. Viens no tiem – pazīstams lietuviešu dzejnieks, ilggadējs Kauņas Priesteru semināra rektors, prelāts Jons Mačulis-Maironis (*Jonas Mačiulis-Maironis*; 1862–1932), kas arhitektam bija pasūtījis privātmājas projektu (1931–1932, *Amerikos lietuvu gatvė 9*). Diemžēl jaunuzceltā mājā dzejnieks nespēja apmesties, jo 1932. gadā nomira. Uz dzejnieka māsas zemesgabala, ko viņa uzdāvināja Sv. Elizabetes māsu kongregācijas mūķenēm, K. Reisonam bija pasūtīts uzbūvēt klostera ēku (1939, *J. Pabrežos gatvė 1*).

Kauņā K. Reisons projektējis arī rūpnieciskās celtnes. Ir zināms, ka viņam gribēja uzticēt Kauņas tirgus halles projektēšanu. Ar tāda tipa celtnēm arhitekts jau bija sastapies Šauļos. 1931. gada februārī viņš tika komandēts uz Rīgu «iepazīties ar jaunuzceltās centrālās halles ierīkošanu» [34]. Diemžēl Kauņas tirgus halles ideja netika realizēta, jo pilsētai pietrūka naudas. Ar K. Reisona vārdu tiek saistīta Lauksaimniecības

kooperatīva «*Maistas*» kautuvju un citu rūpniecisko celtnu būvēšana. 1937. gadā dramatiski beidzās Kauņas autobusu parka garāžu būvniecība Kauņas pilsētā Šančos (*Šančiai*) – būvējamai ēka ielūza jumts, un viens cilvēks gāja bojā. Pēc šī notikuma K. Reisons atteicās no amata Kauņas Būvniecības nodaļā un sāka nodarboties ar privātpraksi [35].

Nav izpētīts, vai Rīgas Kristus Karaļa baznīca ir vienīgais K. Reisona projektētais objekts Latvijā, taču Lietuvas arhitektūrā viņš devis lielu ieguldījumu. 20. gadsimta 30. gados uzbūvēta Taurāģes pašvaldības slimnīca, Jurbarkas Valsts plaušu slimību slimnīca, Saules ģimnāzija, Pasvales augstākā komercskola, Klaipēdas Lauksaimniecības kooperatīvu savienības «*Lietūkis*» birojs, elevators un noliktava. Raksta autoriem nesen izdevās noskaidrot, ka Biržos ir K. Reisona projektēta Lauksaimniecības mazo kredītu bankas ēka (1935, *Kestučio gatvė* 6). Tā ir moderni ierīkota divstāvu celtnē, kuras uzcelšana nelielā provinces pilsētā bija svarīgs un ļoti gaidīts notikums [36]. No jau minētajiem nerealizētiem Reisona projektiem var minēt Marijampoles Aizsargu namu (*Šaulių namai*) u. c. No K. Reisona projektētajām sakrālajām celtnēm atšķiras Užunvēžu (Anīkšču raj.) Sv. Jaunavas Marijas koka baznīca (1938), kurā saskatāmas gan tautas, gan modernās arhitektūras iezīmes.

Bez jau minētajiem oriģināliem projektiem arhitekts un inženieris piedalījās arī dažādu celtnu renovēšanā (piemēram, Kauņas «*Aušros*» zēnu ģimnāzija, Kauņas Mazā Kristus Augšāmcelšanās baznīca, Jonavas Sv. Apustuļa Jēkaba baznīcas torni u. c.). Arhitekta un inženiera pieredze noderēja, atjaunojot arī Lidoķu muižu (Ukmerģes raj.), ko Reisonu ģimene iegādājās 1935. gadā. Muižā, kurā tika attīstīta 105 hektāru liela paraugsaimniecība, visvairāk laika pavadīja K. Reisona sieva Elena ar bērniem, arhitekts ģimeni apmeklēja nedēļas beigās. Pēc vietējo iedzīvotāju atmiņām, pēc Reisonu apmešanās muižā tajā izveidojās lietuviešu kultūras centrs – darbojās skola, bibliotēka, notika inteliģences sanāksmes. Stāsta, ka muižā viesojās arī arhitekta K. Reisona tēvs – jūras kapteinis Sīmanis Reisons, kuram bija visu apbrīnots raibs runājošs papagailis [37].

Emigrācija. Ideju turpinājumi

Padomju represijas pret Lietuvas inteliģenci mainīja arī Reisonu ģimenes likteni. Lai izvairītos no trimdas, bijušajam valsts iestāžu kalpotājam, muižas līdzīpašniekam, nācās visu atstāt un pārcelties uz Panevēžu. Šeit viņš strādāja par Būvniecības nodaļas vadītāju, izstrādāja pilsētas ģenerālpāli [38], lielu uzmanību veltīja racionālai dzīvojamu māju un rūpniecības iestāžu izkārtošanai jaunveidotajos rajonos, Nevēžas upes izmantošanu ūdens sporta attīstībai. No 1941. gada jūlija

K. Reisons trīs gadus strādāja par Panevėžas birģermeistaru [39], bet Otrā pasaules kara beigās ar ģimeni emigrēja uz Vāciju.

1949. gadā Reisoni emigrēja uz Austrāliju. Arhitekts sāka strādāt Adelaidas pilsētas Arhitektūras nodaļā, bez atlīdzības izstrādāja Adelaidas Lietuviešu nama projektu, privātās mājas lietuviešu emigrantiem, palīdzēja šo objektu būvēšanā, aktīvi piedalījās Austrālijas Lietuviešu inģeneru un arhitektu savienības Adelaidas nodaļas darbā, bija Adelaidas Lietuviešu savienības valdes priekšsēdētāja vietnieks.

Bez celtnēm, kas bija projektētas Adelaidas lietuviešu kopienai, K. Reisona daiļrades savdabību apliecina arī neobizantiskā stila Adelaidas krievu pareizticģgo Sv. Nikolaja baznģca (1959–1961, *Greenhill Road 41–42, Wayville*), kas tika uzbūvēta, sadarģojoties ar arhitektu Vladimiru Poģidajevu (*Владимир Сергеевич Пожидает*; 1909–1972) un inģeneri N. Kovanko (*Н. М. Кованько*; ?–?) [40]. Celnģes galveno fasādi grezno vertikālas apaļģoka arkatūras (salģdz. ar «*Lietģkis*» celtni Kauņā), eklektiskas detaļas, krievu pareizticģgo baznģcām raksturģgi jumtģni, tornģši. Baznģcas logu kāpģošā kompozģcija sānu fasādģs piešķir ģkai spģles, vieģluma efektu un atģādina Kauņas Kristus Augšāmcelģšanās baznģcas jumta kapelas logu kompozģcijas risināģjumu. Adelaidā atrodas vģl citas K. Reisona projektģtās celnģes, piemģram, ir zināms, ka arhitekts ir projektģģis vienu no Adelaidas Konkordģjas koledģžas (*Concordia college*) korpusiem, taģu precģzāku ziņu par to trģkst.

Par nopelģniem Lietuvas labā K. Reisons tģka apģalvots ar ceturģtās šķģiras Diģā Lietuvas kunģgaiģša Ģedimina ordeni (1933), treģās šķģiras Vģtauta Diģā ordeni (1938) un Lietuvas Neatkarģības medaģu, kas tģka iedģbināta 1928. gadā par godu Lietuvas Republikas 10 gadu jubilejai.

Nobeigums

K. Reisona radoģā un administratģvā darģa gaitas var iedalģt ģetros periodos: Šauģu (1922–1930), Kauņas (1930–1940), Panevėžas (1940–1944) un Adelaidas (1949–1981). Lai gan arhitektūras mantoģjuma ziņā visradoģākie ir pirmģe divģ, visnozģmģģākais arhitekta daiļradģ ir Kauņas periods – 70 % no viņa projekģtiem ir iekģlautģ Lietuvas nekustamo kultģras vģrtģbu reģģstrā. K. Reisons piedalģģās svarģģu reprezentatģvu Lietuvas pagaidu galvaspģlsģtas Kauņas celģģu radģģšanā, kopā ar citiem slavenģiem Lietuvas arhitektģiem veidoģa ģpaģo starģkaru perioda Kauņas modernās arhitektūras stilu. Daudzi viņa projekģti iezģmģģās ar funkcģonalitāģi, askģtģsku racionāģlģsmu, piemģroģģanos pģlsģtbģģvģniecģskajam un kultģrvģģsturģskajam kontekstam.

Latvieģu izcelsmes arhitekts ir trģģģ ģpaģģ svarģģģ Lietuvas neatkarģības piemģnekģģu autors – Neatkarģības piemģnekģģis Šauģos, Brģvģības

pieminekļis Kauņā un Kauņas memoriālā Kristus Augšāmcelšanās baznīca. Arhitekta radošās un cilvēciskās atbalsis sastopamas gan Lietuvai tuvajā Latvijā, gan tālajā Adelaidā.

Augstas kvalifikācijas speciālists K. Reisons deva lielu ieguldījumu arī Lietuvas lauksaimniecības būvniecības attīstībā: viņš nodibināja un vadīja amatnieku, būvniecības desmitnieku² kursus, paplašināja būvniecības darbinieku loku, viņa sastādītās lauksaimniecības būvniecības mācību grāmatas bija pirmie tāda veida darbi lietuviešu valodā.

Daudzpusīgu K. Reisona personību lieliski atspoguļo viņa drauga, Šauļu mākslinieka Gerarda Bagdonaviča (*Gerardas Bagdonavičius*; 1901–1986) 1928. gadā uzzīmētais ekslibris. Tā centrā attēlota celtnie, kas uzsver arhitekta pamatmērķi – radīt monumentālas celtnes projektu. Zīmējumu ieskauj arhitekta, inženiera, pedagoga darba instrumenti, no kuriem K. Reisons nešķīrās līdz mūža beigām.

Kauņas vēstures un arhitektūras mantojuma pētnieks, mākslinieks un arhitekts Jons Lukše (*Jonas Lukšė*) ir radījis zīmējumu ciklu, kas veltīts K. Reisona daiļradei Kauņā. Darbos, kas izpildīti ar melnu tinti un spalvu, iemūžināts ap 20 projektēto objektu. Mākslinieks pievērš uzmanību, ka tiem ir ne tikai arhitektūras vērtība – astoņi no tiem ir iekļauti Lietuvas Kultūras vērtību reģistrā, bet pieciem ir vēsturiskā kultūras mantojuma statuss. 2018. gada februārī–martā J. Lukšes darbi tika eksponēti Rīgā – Rīgas lietuviešu vidusskolā un RTU Inženierzinātņu vēstures pētniecības centra ekspozīcijas zālē.

Par K. Reisona dzīvi un daiļradi liecina un atgādina ne tikai līdz mūsu dienām saglabājušās celtnes un to rasējumi, bet arī memoriālās plāksnes, uzstādītas Kauņā un Šauļos.

8. attēls. K. Reisona ekslibris.
Autors G. Bagdonavičius (1928) [41].

9. attēls. Memoriālā plāksne
K. Reisonam Kauņā (arh. L. Strjoga) [42].

² Desmitnieks – (liet. *dešimtininkas*) – celtnieku darba grupas, brigādes, kurā ir 10 personu, vecākais.

2007. gadā K. Reisona vārdā tika nosaukta viena no Kauņas piepilsētas ielām. Arhitekta darbi tiek minēti arhitektūras vēsturē, fotogrāfiju izstādēs, semināros, konferencēs. K. Reisona darbi tiek reprezentēti arī Kauņas Tehniskās universitātes Arhitektūras un urbānistikas pētniecības centra izveidotajā datubāzē: www.autc.lt.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] UNESCO Tentative lists. «Kaunas 1919–1939: The Capital Inspired by the Modern Movement» [online]. <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6166/> [cited: 25.02.2019].
- [2] Kauno Šv. Kryžiaus RKB Santuokos metrikų knyga, 1930. p. 105, ieraksta Nr. 63.
- [3] Jankevičiūtė, G., Petrulis, V. «Tautos šventovė: Prisikėlimo bažnyčia». Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940. Vilnius: Lapas, 2018, p. 94.
- [4] Kristus augšāmcelšanās baznīcas projekts (1929). *Lauku Doma*, 1929. gada 31. oktobris., Nr. 40, 3. lpp.
- [5] Kristus Augšāmcelšanās baznīca Kauņā. R. Vaisvalavičius foto, 2018.
- [6] Kristīgas tautas brīvības pieminēklis. *Vērotājs*, 1929. gada 9. novembris, Nr. 39, 1.–2. lpp.
- [7] Kairiukštytė-Jaciniene, H. Prisikėlimo bažnyčios reikalu. *Lietuvos Aidas*, 1930, Nr. 55, p. 2.
- [8] Buškevičienė, A. Prisikėlimas. Kaunas: Judex, 2006, Nr. 42.–44., p. 102.
- [9] Lietuvos Augšāmcelšanās baznīcas projekta autors – latvietis. *Jaunākās Ziņas*, 1936. gada 26. augusts, Nr. 193, 16. lpp.
- [10] Preišegalavičienė, L. Tautinės modernybės architektas: Vladimiro Dubeneckio gyvenimas ir kūryba 1888–1932. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. 2018, p. 162.–163.
- [11] Fotoattēls «Vienas aukščiausių Amerikos namų». *Naujas Žodis*, 1928, Nr. 10–11, p. 18.
- [12] Fotoattēls «Naujas dangorėžis». *Naujas Žodis*, 1930, Nr. 2, p. 38.
- [13] Amerikas debesskrāpja fotoattēls. *Naujas Žodis*, 1928, Nr. 23–24, p. 15.
- [14] Laurinaitis, P. T. «Futuristinės Kauno vizijos». Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940. Lapas, 2018, p. 68.
- [15] Baltijas valstis piedzīvo monumentālu celtnu radīšanas laikmetu: Saruna ar Rīgas pilsētas galvu R. Liepiņu. *Brīvā Zeme*, 1937. gada 17. jūnijs, Nr. 133, 6. lpp.
- [16] Rutmanis, J. Celtniecības izstāde. *Latvijas Arhitektūra*, 1939, Nr. 6, 168. lpp.
- [17] Kančienė, J. Architektas Karolis Reisonas. Kaunas: Geltona, [b. m.], p. 5.
- [18] Kančienė, J. «Prisikėlimo bažnyčia». Kauno architektūra. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 351.
- [19] KRVA, 219. f., 3. apr., 508. l., 27. lp.

- [20] Kaunas Evangēlisko reformātu baznīca: a) Atklātne «Evangelikų-reformatų bažnyčia statoma Kaune». Miškinis, A., Morkūnas, K. Kauno atvirukai. 1918–1940: Katalogs. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 152–153.
- [21] Kristus Karaļa baznīca Rīgā. Foto Kristupas Saladžinskis, 2018.
- [22] Kančienė, J. Architektas Karolis Reisonas. Kaunas: Geltona, [b. m.], p. 16.
- [23] Jankevičiūtė, G., Petrulis, V. «Tautos šventovė: Prisikėlimo bažnyčia». Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940. Lapas, 2018, p. 96.
- [24] Katoļu dievnama jaunceltne Rīgā. Daugavas Vēstnesis, 1943. gada 20. aprīlis, Nr. 93, 4. lpp.
- [25] Rīgas Kristus karaļa draudze [tiešsaiste]. <http://karalis.lv/vesture#1500533251709-61119636-2524> [skatīts: 03.11.2018].
- [26] Levina, M., Zilgalvis, J., Tipāne, A., Čoldere, D., Banga, V. The Heritage of Religious Architecture and Art in Riga. Rīga: Neputns, 2010, 426. lpp.
- [27] Aknīstes sv. Ignācija no Lojolas katoļu baznīca [tiešsaiste]. <http://www.akniste.lv/?id=399&lang=lv> [skatīts: 03.11.2018].
- [28] Jankevičiūtė, G., Petrulis, V. «Nacionalinė tapatybė: Vytauto Didžiojo muziejus». Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas. 1918–1940. Vilnius: Lapas, 2018, p. 86.
- [29] Atklātne «Kaunas. Vytauto Didžiojo muziejus» (foto V. Augustins). Miškinis, A., Morkūnas, K. Kauno atvirukai. 1918–1940. Katalogas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 87.
- [30] Kančienė, J. «Vytauto Didžiojo muziejus». Kauno architektūra. Sast. A. Jankevičienė. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 306.
- [31] Zemes bankas ēka Kauņā. *Technika ir ūkis*, 1935, Nr. 1, p. 26.
- [32] Baužienė, M. Didžiausio Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklo autorius. *Žemaičių Žemė*, 2007, Nr. 4, p. 47.
- [33] Kauno miesto privati statyba: pasikalbėjimas su miesto inžinieriumi K. Reisonu. *Lietuvos Aidas*, 1934, Nr. 69, p. 8.
- [34] Kauno miesto halės. *Lietuvos Žinios*, 02.02.1931, p. 8.
- [35] KRVA, 219. f., 3. apr., 508. lieta, 9. lp.
- [36] Žk. Ilgų metų kruopštaus darbo dideli vaisiai. *Ūkininko Patarėjas*, 1936, Nr. 3, p. 13.
- [37] Gailiūnaitė, O. Eleną Butnevičiūtę-Reisonienę prisimenant. *Moteris: Lietuvių Moterų Kanadoje Žurnalas*, 1985–1986, p. 18.
- [38] Reisonas, K. Miesto statybos darbai ir planai. *Panevėžio Tiesa*, 1940., Nr. 7, p. 4.
- [39] Astramskas, A. Miesto vadovai: Panevėžas pilsėtas vadītāju saraksts [tiešsaiste]. <http://www.panevezys.lt/lt/gyventojams/miestas-216/istorija/miesto-vadovai.html> [skatīts: 02.06.2018].
- [40] St. Nicholas Church [online]. http://saintnicholasadelaide.org.au/?page_id=71 [cited: 04.09.2018].
- [41] K. Reisona ekslibris. Autors G. Bagdonavičius (1928). Šauju muzejs «Aušra», ŠAM D-T 6764.
- [42] Memoriālā plāksne K. Reisonam Šauļos (tēln. K. Bimba). Foto A. Zabitītes (2018).

Latviešu izcelsmes
Lietuvas arhitekta
Kārļa Reisona
(1894–1981)
darbība
(1930–1981)
Kauņā, Panevėžā
un Adelaidā

KRISTINA VAISVALAVIČIENĖ, *Mg. philol.*, is a PhD student of Lithuanian philology at Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania), administrator of the VMU Centre of Letonics, member of the association «*Lietuvos ir Latvijos forumas*». Her main academic interests are cultural relations between Lithuania and Latvia, Baltic literature, children's literature and periodicals.

Address: 23 *V. Putvinskio gatvė* 23, Apt. 220, Kaunas, LT-44243, Lithuania.

Phone: +370 61253317

E-mail: *kristina.vaisvalaviciene@vdu.lt*

SIGITAS VLADAS SALADŽINSKAS is a specialist of descriptive geometry, researcher of the Lithuanian architecture and culture, member of the Lithuanian Society for Engineering Graphics and Geometry, emeritus expert teacher of mathematics and engineering design, a member of international association BALTGRAF, a member of Lithuanian Society for Engineering Graphics and Geometry. His main academic interests are the methods and development of teaching mathematics and engineering design, the history of architecture of *Šiauliai* and *Panevėžys*.

Address: 30C *Žirmūnų gatvė* Apt. 8, Vilnius, LT-9229, Lithuania

Phone: +370 64751976

Sigitas Vladas Saladžinskas, Kristina Vaisvalavičienė

Professional Activities (1930–1981) of Latvian-born Lithuanian Architect and Engineer *Karolis Reisonas* (1894–1981) in Kaunas, Panevėžys and Adelaide cities

The article introduces the professional activities of Latvian-born Lithuanian architect and engineer *Karolis Reisonas* (in Latvian: *Kārlis Reisons*; 1894–1981) in the second half of his life – from 1930 in Kaunas, Panevėžys and Adelaide cities – and his role in the history of Lithuanian architecture. *K. Reisonas* was one of the most prominent creators of modern 20th-century interwar Lithuanian architecture and together with other famous Lithuanian architects formed a special style of Kaunas modern architecture in interwar period. *K. Reisonas* is the author or co-author of representative buildings in *Šiauliai*, Kaunas and other Lithuanian cities, as well as in Riga and Adelaide cities. Architect and engineer *K. Reisonas* worked as *Šiauliai* City Engineer and Head of Municipal Construction Department (1922–1930), Director of *Šiauliai* Vocational School (1926), Consultant of Lithuanian Chamber of Agriculture (1927–1928), Head of Construction Department of Kaunas Municipality (1930–1938), *Panevėžys* City Engineer (1940) and Burgomaster (1941–1944). From 1949, the *Reisonas* family lived in Adelaide city, Australia.

To his projects three monuments of independence were built in Lithuania – Monument of Independence in *Šiauliai* city, Podium of the Freedom Monument of *Kaunas* city and Roman Catholic Christ's Resurrection Church in *Kaunas* city. Fourteen of buildings in Lithuania (in *Kaunas* and *Šiauliai* cities) designed by him are included in the list of cultural values of Lithuania. Early *K. Reisonas*' projects are characterized by historicism, elements of eclecticism and «brick style», later projects are characterized by austere rationalism, functionalism, adaptation to urban construction and cultural and historical context.

Keywords: *Karolis Reisonas*, architecture of Lithuania, *Kaunas*, *Panevėžys*, *Adelaide* city.

Сигитас Владас Саладжинскас, Кристина Вайсвалавичиене

Деятельность литовского архитектора и инженера латышского происхождения Карлиса Рейсонса (1894–1981) в Каунасе, Паневежисе и Аделаиде (1930–1981)

Статья знакомит с профессиональной деятельностью литовского архитектора и инженера латышского происхождения Карлиса Рейсонса (*Karolis Reisonas*; 1894–1981) во второй половине его жизни – с 1930 года в Каунасе, Паневежисе и Аделаиде, и значением его работ в истории литовской архитектуры. К. Рейсонс был одним из самых выдающихся создателей современной литовской архитектуры XX века, и вместе с другими известными литовскими архитекторами сформировал особый стиль современной каунасской архитектуры межвоенного периода. К. Рейсонс является автором или соавтором представительских зданий в Шяуляе, Каунасе и других городах Литвы, а также в Риге и Аделаиде. Архитектор и инженер К. Рейсонс работал инженером в городе Шяуляе и заведующим Отделом муниципального строительства (1922–1930), директором Шяуляйского профессионального училища (1926), консультантом Литовской сельскохозяйственной камеры (1927–1928), руководителем Отдела строительства Каунасского самоуправления (1930–1938), инженером в Паневежисе (1940) и бюргермейстером (1941–1944). С 1949 года семья Рейсонсов проживала в Аделаиде, Австралия.

По его проектам в Литве были построены три памятника независимости – Шяуляйский памятник независимости, постамент Каунасского памятника свободы и Каунасская Римско-католическая церковь Воскресения Христа. 14 из спроектированных им зданий в Каунасе и Шяуляе включены в список культурного наследия Литвы. Ранним проектам К. Рейсонса присущи историзм, элементы эклектики, «кирпичный стиль», а более поздние проекты характеризуются строгим рационализмом, функционализмом, адаптацией к городскому строительству и культурно-историческим контекстом.

Ключевые слова: Карлис Рейсонс, литовская архитектура, Каунас, Паневежис, Аделаида.

Latviešu izcelsmes
Lietuvas arhitekta
un inženiera
Kārļa Reisona
(1894–1981)
darbība
(1930–1981)
Kaunā, Panevėžā
un Adelaidā